

VÁRROMOK RESTAURÁLÁSÁNAK MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI*

Ha a magyar várak helyreállításának, műemlékvédelmi munkáinak kérdését a restaurátor-építész szemszögéből akarjuk megközelíteni, úgy elsősorban a helyreállítás elvi, módszertani kérdéseivel kell foglalkoznunk. Legfontosabb elveink és egész metodikánk kialakításánál viszont azokból a történeti adottságokból kell kiindulnunk, amelyek meghatározzák a magyar műemlékanyag e nagy jelentőségű részének kialakulását és mai helyzetét s amelyeket az előttem szólott Entz Géza dr. referátumából volt alkalmunk nagy vonásokban megismerni. Elsősorban arra a tényre utalok itt, hogy a magyar történelmi múlt építészeti emlékanyagának a török hódoltság előtti — tehát a XVI. sz.-nál korábbi — része s benne váraink zöme jórészt csak romok formájában maradt ránk. Nemcsak a pannóniai provincia római erődítései és települései, hanem középkori és reneszánsz várak, várkastélyok hosszú sora, sőt a magyar államiság egykori központjai, királyaink rezidenciái is, mint Esztergom, Visegrád, Buda, Diósgyőr stb. ma már csak romokként mutathatók be. Még annál a kevés várunknál is, ahol az épületek egy része, vagy a belsővár magja későbbi átépítésekkel bár, de használható állapotban maradt, a külső védőművek rendszerint szintén a pusztulás áldozatává lettek, és az egész vár eredeti összefüggései, a teljes rendszer már nehezen ismerhető fel.

Épp ezért a váraink műemlékvédelmével kapcsolatos feladatok elsődlegesen a romvédelem problémáit vetik fel számunkra. A romok műemlékvédelme terén a múltban néhány kiemelkedő jelentőségű eredmény született hazánkban, de a munka mennyiségének nagyobb része még előttünk áll. A várromok védelmével kapcsolatos munkákat hazánkban az Országos Műemléki Felügyelőség végzi. Intézetünk tudományos és műszaki munkatársai az utóbbi években számos rom konzerválási és restaurálási munkáin dolgoztak. E munkák tapasztalatainak levonásával és a múltból vett példákkal való összevetésével megpróbáltuk a romok védelmével kapcsolatos helyes elveket és módszereket összefoglalni és egységes álláspontot kialakítani. Módszereink elvi síkon való tisztázását és körvonalazását a magyar műemlékvédelmi gyakorlatban egyre fontosabbnak tartjuk. Műemlékhelyreállításunk általános elvi kérdéseit legutóbb az 1962 októberében az MTA által rendezett konferencián kíséreltem meg összefoglalni. Most ennek továbbfejlesztéseként tehát ennek egy területét: a romvédelem metodikai kérdéseit szeretném kissé részle-

* A tanulmány részletesebb formában megjelent a „Műemlékvédelem” c. folyóirat 1964. évi I. számában, „Romok műemlékvédelmének módszerei” címen. Ezért itt képanyag nélkül rövidítve közöljük. Szerk.

tesebben áttekinteni, utalva arra, hogy ennek elvi alapjai az említett korábbi előadásom anyagában gyökereznek.

A téma áttekintésénél elsősorban azt fogjuk vizsgálni: milyen feladatok merülnek fel a romok védelmével kapcsolatban, majd hogy milyen általános elvi szempontok érvényesek ezek megoldására, végül: a műfaj és feladatok sajátosságainak figyelembevételével milyen helyes megoldások lehetségesek.

A romvédelemmel kapcsolatos feladatok lényegében három kérdés köré csoportosulnak:

- a) a meglevő maradványok konzerválása,
- b) kiegészítése a rom értelmezése érdekében,
- c) a rom, vagy egyes részeinek gyakorlati felhasználása.

Az elsődleges feladat minden esetben a meglevő maradványok fennmaradását biztosítani. Azt a beavatkozást, amely csupán az ehhez feltétlenül szükséges mértékben nyúl hozzá a műemlékhez, nevezzük konzerválásnak, illetve állagbiztosításnak. Az ezzel kapcsolatos munkák egyéb igények kielégítése nélkül, pusztán a védelem érdekében is elvégezhetők, illetve elvégzendők, de összekapcsolódhatnak a másik két feladattal: az értelmező kiegészítéssel és a gyakorlati felhasználással is. A romok állagvédelmével egyidejűleg majdnem minden esetben felmerülő igény a töredékesen maradt emlék eredeti arányainak, viszonylatainak, szerkesztési elveinek, az egymástól elszakadva jelentkező részletek összefüggéseinek stb. világosabb megértése, a csonka eredeti szemléltetése során keletkező élmény teljesebbé, ezáltal gazdagabbá tétele, ami a ma már hiányzó részek bizonyos mérvű rekonstrukciója, kiegészítése útján lehetséges.

Az előző kettőhöz csatlakozhat végül az a feladat, hogy a romot vagy annak egyes részeit valamilyen gyakorlati célra alkalmassá tegyünk. Természetesen általában nem lehet szó a romként fennmaradt műemlék eredeti rendeltetésének visszaadására (bár néha erre is lehetőség nyílik), azonban felmerülhetnek olyan mai igények, mint a rom megőrzése, védelme, kőtár, múzeum, kilátó, vendéglátás, idegenforgalom stb., amelyek kielégítésére a rom részben felhasználható a műemléki szempontok sérelme nélkül.

E három feladatsoport legtöbbször egymással összefüggésben jelentkezik, és megoldásuk is kapcsolódhat egymáshoz. Így pl. az állagbiztosításként szükséges hozzáfalazások egyúttal utalásul szolgálhatnak az eredeti alaprajzi formára, tér- vagy tömeghatásra, alátámaszthatnak anastylosisként visszahelyezett kőtagozatokat, vagy a térhatás érdekében alkalmazott kiegészítésekkel egyben hasznosítható tereket nyerhetünk, stb. Ezek lehetőségeire még vissza fogunk térni.

A feladatok helyes megoldásának kiválasztásánál a következő általános szempontokat kell figyelembe venni:

1. *Hitelesség.* — A műemlékvédelem a hiteles, történetileg kialakult állapot fenntartását és bemutatását kell, hogy szolgálja. (Ennek érdekében a rom építészeti értelmezésére és építéstörténetére vonatkozó adatokat a lehető teljességgel össze kell gyűjteni, hogy a védelem beavatkozásai során a torzításokat elkerüljük. Ehhez egyrészt régészeti, másrészt építészettörténeti kutatások szükségesek.) A hitelesség szempontja elsősorban azt kívánja, hogy mindazok a részek, amelyeket a fennmaradt romhoz kiegészítésként hozzáteszünk, valóban a hiteles történeti állapotot tükrözzék, hiteles formákra és arányokra utaljanak, tehát hiteles, tudományos érvényű adatokra támaszkodjanak. Másrészt pedig megkívánja azt, hogy a meglevő állapothoz akár formai kiegé-

szítés, akár állagvédelem céljából *ma* hozzátett részek egyértelműen megkülönböztethetők legyenek az eredetitől, illetve a beavatkozás helye és mértéke leolvasható legyen magáról az objektumról.

2. *A hozzátétel mértéke.* — A rom védelmével kapcsolatban a meglévőhöz hozzátett részletek alkalmazása során minden esetben gondosan mérlegelni kell a régi és az új hozzátét arányát. A műemlék által nyújtott történeti élményt a fennmaradt *eredeti* részletek keltik bennünk, tehát alapvető követelmény, hogy a helyreállítási, illetve állagmegóvás után is a meglévő eredeti részek domináljanak az összhatásban. A hozzáfalazások, kiegészítések mértékét — a műszaki szükségesség mellett — ennek figyelembevételével kell meghatározni. A műemlék lényegét: a hiteles történeti dokumentum élményét elnyomná, hitelességét lerontaná az olyan helyreállítás, amelynél több az újonnan felépített rész, mint a megmaradt eredeti. Az értelmező kiegészítéseknél tehát nem az eredeti állapot minél teljesebb visszaállítására kell törekedni, csupán a rom helyes értelmezésének megkönnyítésére, gondolatindításra.

3. *A hozzátétel módja.* — A romvédelmi feladatok gyakorlati megoldásánál végül a technológiai és esztétikai szempontokat kell mérlegelni. Alaposan meg kell tehát vizsgálni a rom eredeti építési anyagait, szerkezetét s a konzerválás vagy kiegészítés során felhasznált anyagokat és eljárásokat ezek figyelembevételével úgy kell megválasztani, hogy azok egyrészt a rom állékonyágát műszakilag biztosítsák, másrészt külső megjelenésében — formák, tömegek, plasztika, szín stb. tekintetében — a meglévővel harmonikus összhatást eredményezzenek.

A konzerválás és állagbiztosítás, a romok védelmének ez az elsődleges feladata elvileg háromféle úton oldható meg:

- a) a meglévő állapot rögzítése annak megváltoztatása nélkül,
- b) a meglévő állapot védelme ráfalazásokkal, ill. hozzáfalazásokkal,
- c) a meglévő állapot védelme védőépitménnyel, ill. tetővel.

A háromféle eljárást a gyakorlatban természetesen egymással kombinálva is alkalmazzuk, sőt, mint látni fogjuk, azok a bevezetőben említett másik két feladatsoport: az értelmező kiegészítés és a felhasználás megoldásához is kapcsolódhatnak.

A változtatás, ill. hozzátétel nélküli *konzerválás* a romvédelemnek elvileg a legegyszerűbb, gyakorlatban azonban nem mindig a legkönnyebb megvalósítható módja. A lehetőség mindig a rom építőanyagának és kötőanyagának minőségétől, állapotától függ. Eszközei: a falak kihézagolása, kisebb kiomlások visszafalazása, a falak koronáinak megerősítése, letakarása, a repedések injekválása, rejtett kötőszervezetek alkalmazása, vakolatok rögzítése stb. Mindezek nem annyira elvi, mint inkább gyakorlati, technológiai problémákat jelentenek, tehát ezzel a kérdéssel most részletesebben nem is foglalkozunk.

Az esetek nagy részében a fenti, lényegében a rom megjelenésének megváltoztatása nélkül való konzerválási eljárások egyedül nem elegendők. A meglévő állapot tartósabb védelmére és statikai biztosítására *ráfalazásokat* vagy *hozzáfalazásokat* kell alkalmazni. A leggyakoribb a falak felfalazással való védelme, tehát felmagasítása, a megmaradt falmagok lepusztult külső falsíkjaik visszafalazása, illetve olyan támasztó falazatok alkalmazása, amelyekkel a rom egyes statikailag bizonytalan részeinek megerősítését kívánjuk elérni. Ezek a beavatkozások már alkalmasak lehetnek a rom egyes pontjain egyúttal értelmező kiegészítésekre is, tehát bizonyos óvatosságot kívánnak. A hitelesség szempontja azt kívánja, hogy csak olyan

falsíkokat és faltesteket falazzunk fel, amelyek a meglévő maradványokból egyértelműen megállapíthatók, és a falfalazások helye és mértéke egyértelműen leolvasható legyen magáról a romról. A hozzáfalazások megfelelő elválasztásáról tehát minden esetben gondoskodni kell.

A másik mérlegelendő szempont a hozzáfalazások mértékének megválasztása. Nem szabad szem elől téveszteni, hogy mindenféle beavatkozásnak alapvető célja maga a rom fenntartása, a hozzáfalazás csupán eszköz ennek elérésére. Túlzott mértékű ráfalazások, körülfalazások esetén könnyen előfordulhat, hogy a romvédelmi munkák után csupa új falazat marad a helyszínen, s a hiteles történeti dokumentum élménye, amiért fenn kívánjuk tartani, teljesen elvész.

Végül nem közömbös a konzervált rom végső megjelenése sem, alaposan meg kell tehát gondolni a ráfalazások formai következményeit is. A rom műfajához ugyanis hozzátartozik a maradványok bizonyos formai szabálytalansága, esetlegessége, ami a pusztulás lassú folyamatának természetes következménye. Ha a rom ezt a természetes jellegét elveszti, akkor se nem rom, se nem épület többé, és inkább félbenhagyott építkezés benyomását kelti. Természetesen nem szabad „műromot” sem készíteni, a helyes megoldás a hozzáfalazásokat olyan mértéktartással kezelni, hogy azok a rom kialakult képét döntően ne változtassák meg.

A romkonzerválás eddig vázolt hagyományos módszerei mellett két másik út lehetséges, a műanyagok és a védőtetők alkalmazása.

A műanyagok használata a műemlékvédelemben hazánkban ma még csak a kísérletezés stádiumában van. A keresett megoldás olyan anyag alkalmazása, amely a falazatok vízfelvevő képességét meggátolja, a gyöngye, porlékony falazó és kötőanyagokat petrifikálja, emellett a falak belsejét a levegőtől nem zárja el, nem eredményez befülledést, végül pedig a romfalak anyagszerű megjelenését nem befolyásolja. A magyarországi gyakorlatban mindaddig még nem került sor ilyen anyag használatára, de kétségtelen, hogy az eddigi romvédelmi eljárások forradalmi változása csak a műanyagtechnikától várható.

A másik — hazai gyakorlatunkban mindinkább előtérbe kerülő — megoldás a *védőtetők* alkalmazása. Az eddig ismertett romvédelmi eljárások lényegében csak a rom pusztulásának korlátozását, lassítását tudják biztosítani, végleges megállítást nem. A közép-európai éghajlati viszonyok között, évi 50°-os hőmérsékleti ingadozások mellett a csapadéknak kitett, szabadonálló romok bizonyos mérvű állandó rongálódását nem lehet elkerülni. A műemléki romoknak számos olyan részlete van azonban, mint vakolatok, falfestmények, padlóburkolatok, tűzhelymaradványok, kemencék, kőfaragványok stb., amelyek szabad ég alatt való fenntartása nem lehetséges. Ezek egy részénél gyakorlatilag megoldható ugyan a kibontás és a múzeumba szállítás, de egyrészt ez is mindig bizonyos rongálódással jár, másrészt pedig a korszerű műemlékvédelem célja lehetőleg nem összefüggéseiből kiragadott „mútárgyakt” és kifosztott üres falakat megőrizni, hanem mindent eredeti viszonylataiban. A romoknak azok a tartozékai, amelyek eredetileg belső térben voltak, s csak a pusztulás során kerültek szabad ég alá, rendszerint csak úgy védhetők meg tartósan, ha újra fedél alá helyezzük azokat. Ezen túlmenően magának a romnak építészeti, szerkezeti részletei is lehetnek olyan könnyen pusztuló anyagból, amelyek a már ismertett módokon nem konzerválhatók. Ilyenkor a hatásos védelmet csak védőtetők, védőépületek útján biztosíthatjuk.

A védőtető alapvető problémája, hogy a rom megjelenésébe új, idegen elemet visz bele, amelynek határozott építészeti jellege bizonyos ellentétben áll a rom esetlegességével. A legfontosabb követelmények egyike tehát, hogy az így létrejövő együttes végeredményben tiszta műfajú legyen. Ennek szélső esetei: amikor egy nagyobb rom-komplexum egyes pontjain jelentkeznek új tető vagy védőépítmény, de rom-összhatása megmarad, vagy amikor egy kisebb romot teljesen befoglalunk egy új védőépítménybe — mint egy műtárgyat — és kívülről teljesen a modern épület dominál. A másik lényeges szempont, hogy a védőépítmény ne zavarja meg a szemlélő számára a rom építészeti értelmezhetőségét, áttekintését, összefüggéseinek felismerését, sőt, ha lehet, inkább segítse azt elő. A szerkezetek és anyagok megválasztásánál minden esetben külön mérlegelni kell a rom sajátos adottságait, mert az egyik esetben alkalmas megoldás esetleges más körülmények között kedvezőtlen hatású lehet. A legegyszerűbb ácsszerkezetektől a legkorszerűbb épületszerkezetek alkalmazásáig tág lehetőség nyílik az építészeti fantázia és szerkesztőkészség számára, nem felejtkezve meg természetesen arról, hogy a rom védelmének és értelmezhetőségének tudományos szempontjai mellett az együttesnek az esztétikai szempontokat is ki kell elégítenie.

Itt kell megemlíteni azt az esetet is, amikor a rom egyes részei — tornyok, épületszárnyak — körítőfalakkal együtt lényegében eredeti magasságban maradtak meg, s azokon nagyjából az eredeti tetőszerkezet visszaállítható. A helyenként ilyenformán megjelenő tetősíkok nem zavarják a rom összbenyomását, mert a pusztulás természetéből következik, hogy az épületnek nem minden része pusztul egyforma mértékben, és ha egyes épebben maradt részek lefedésével azok rom-jellege meg is szűnik, egész rom összhatása egységes műfajú maradhat.

Mint bevezetőben vázoltuk, a romok állagvédelme mellett egyidejűleg rendszerint felmerül az az igény is, hogy a töredékek jobb megértése érdekében bizonyos mértékű kiegészítéseket végezzünk. Az előadásom elején lerögzített általános szempontokból kitűnik, hogy a *magyarázó kiegészítések* mértékének határt szabnak egyrészt a hiteles támpontok, másrészt az eredeti maradványok által nyújtott történeti élmény elsődlegességének követelménye, ami a régi és új részek helyes arányának megválasztásánál dől el. Ebből következik, hogy az ilyen célú kiegészítésnek nem lehet más igénye, mint gondolatindítás, az eredeti csonka objektum nyomán a szemlélő fantáziájában létrejövő eszmei rekonstrukció megkönnyítése.

Az értelmező kiegészítések legegyszerűbb formája az elpusztult épületrészek alaprajzi jelölése. Gyakran előfordul, hogy a romos építmény egyes teljesen elpusztult, csak alapjaiban megtalálható, vagy a kiszedett alapfalak nyomán megállapítható falvonulatait szeretnénk érzékeltetni, hogy a fennálló részekkel együtt az egész épület egykori alaprajzi összefüggései érthetőek legyenek. Ez legegyszerűbben a lepusztult falaknak a talajszintig vagy a talajszint fölé való felfalazásával oldható meg. A falvonulatok kirajzolása természetesen más eszközökkel is lehetséges, mint pl. beton, aszfalt, vagy nem utolsósorban növényzet, attól függően, hogy milyen körülmények között, milyen környezetben kell a feladatot megoldani. Ha több építési periódus elpusztult falait akarjuk bemutatni hasonló módokon, lényeges, hogy a különböző korok alaprajzi jelölése egymástól könnyen felismerhetően eltérjen, különben a rom alaprajzi összefüggéseit még áttekinthetetlenebbé teszi. Ha erre az adott esetben nincs mód, inkább tekintsünk el a többféle kor egymásravitetésétől,

és inkább kiállított rajzokkal, modellekkel mutassuk be a korábbi állapotot.

A romok alaprajzának helyes értelmezését elősegítheti még azok járószintjeinek megfelelő kialakítása is. A padozatok eltérő anyagokkal való borítása útján az egykori belső terek, helyiségek és az épületen kívüli területek, udvarok egyértelmű felismerését világossá, érthetővé tehetjük.

Az elpusztult részek alaprajzi jelölése mellett szó lehet a rom eredeti tér- és tömeghatásainak érzékeltetéséről is. Ez közvetlenül: tér- és tömeghatároló felületekkel, közvetve pedig: az építészeti tektonika, az erőrendszer érzékeltetésével oldható meg. Hangsúlyozzuk, hogy nem az eredeti tér- és tömeghatás visszaállításáról, hanem annak érzékeltetéséről van szó. Ennek helyes útja tehát nem a teljes szolgái visszaépítés, hanem az eredeti helyzetre való utalás, jelölés, gondolatindítás.

Egyes kivételes esetekben lehetséges elpusztult terek teljes visszaállítása akkor, ha a szerkezetek egy része (pl. boltozati bordák) eredeti funkciójába visszahelyezhető. Ilyen anastilosissal kombinált térrekonstrukció adott esetben hitelesen élményteltető lehet, általában azonban az elpusztult térelhatároló szerkezetek utalás-szerű megindítása, vagy teljesen modern szerkezetekkel való helyettesítése a kívánatosabb. Hazánkban érdekes kezdeményezés történt erre pl. vasbeton héjszerkezet alkalmazásával. A tér érzékeltetésének hathatós eszközei lehetnek bizonyos építészeti tagozatok, pl. boltozati bordák visszahelyezése, nyíláskeretek térbeállítás, a hozzájuk csatlakozó falsíkok visszaépítése nélkül is. Az értelmező kiegészítésről eddig mondtak általában a romok szerkezeti részeire vonatkoztak. Külön fejezete ennek a kérdésnek az *építészeti műformák kiegészítése*. Amit az értelmező kiegészítésről az előzőkben elvben már elmondottunk, az éppúgy — ha nem fokozottan — áll a műformák, építészeti tagozatok kiegészítésére. Azért fokozottan, mert e legtöbbször kőből vagy más nemesebb anyagból készült tagozatok az amorf falazatokkal szemben minden esetben bizonyos értékőbbletet képviselnek, ami szélső esetben egyedi műtárgy értékévé emelkedhet, de minden esetben egyéni formaadás eredménye. Az építészeti tagozat egy meghatározott korra, műhelyre, mesterre jellemző vonásokat hordoz magán, többet, értékesebb adatokat közölhet velünk, mint az alakatlan fal, s nagyobb történeti értéke mellett esztétikai értéket is képvisel. Értéke legtöbbször töredékként, összefüggéseiből kiszakítva is megmarad, míg egy falazat-töredék vagy falazóelem önmagában igen kevés, vagy esetleg semmi értéket nem jelent, ha összefüggéseit nem ismerjük.

Mindebből kitűnik, hogy a tagozatok kiegészítésénél a bevezetőben említett alapvető szempontok: a hitelesség, a hozzátétel mértéke és módja még sokkal differenciáltabb mérlegelést kívánnak, hiszen minden beavatkozás jóformán egyedi darabokat érint, s így a torzítás lehetősége és veszélye sokkal nagyobb. Fokozottan szem előtt kell tartanunk a már említett elvet, hogy a műemlék által nyújtott történeti élményt a fennmaradt eredeti részletek keltik bennünk. A kiegészítéssel csak segíteni akarjuk az eredeti hatásának érvényesülését. Csak addig szabad tehát elmenni a kiegészítésekkel, ameddig azok az eredeti részletek megjelenésének feltétlen elsőbbségét, hangsúlyát biztosítják, és — ugyanerre kell törekedni a megoldás módjának megválasztásával is. Építészeti tagozatok kiegészítésére sor kerülhet egyrészt akkor, ha azok eredeti helyükön (in situ), de oly töredékes állapotban maradtak fenn, hogy eredeti szerepük megértése nehéz, vagy helyükön való megmaradásuk

csonka állapotban bizonytalan, másrészt akkor, ha leomlott, ásatásból, falbontásból stb. előkerült tagozatok anyaga lehetővé teszi azok eredeti összefüggéseiben való összeállítását és esetleg eredeti helyükre való visszahelyezését (anastylosis).

A kiegészítéseknél a hiányzó formák pótlása történhet:

- a) azonos anyagból — azonos formával,
- b) azonos anyagból — eltérő formával,
- c) eltérő anyagból — azonos formával,
- d) eltérő anyagból — eltérő formával.

A felsorolt lehetőségek közül a megfelelő kiválasztása során igen gondosan mérlegelni kell több szempontot, így pl. a meglévő részek mennyiségét, anyagát, szerkezeteit, állapotát, történeti és művészeti értékét, a formák jellegét, plasztikáját, egyedi vagy ismétlődő ill. tipikus voltát, a kiegészítéssel elérni kívánt hatást. Ezek egybevetésével lehet esetenként a helyes megoldásokat kialakítani. Természetesen a fenti általános szempontokon túl számos részletkérdés kifejtése volna még lehetséges, amire e rövid előadás nem ad lehetőséget.

Hátra van még végül, hogy a romok konzerválása és értelmező kiegészítése után a bevezetőben említett kérdések sorrendjében a *romok gyakorlati felhasználásáról* szóljunk néhány szót. A rom- emlékek műfajának lényege, hogy azok eredeti rendeltetésüket elvesztett, rombadólt, használaton kívül álló épületmaradványok. A védelmükkel kapcsolatos elsődleges feladatok tehát azok további pusztulásának megakadályozása, valamint megismerésük és megértésük elősegítése. Ezen túlmenően felmerül a kérdés, hogy hogyan lehet ezeket az épületromokat beilleszteni a mai életbe, milyen szerepük lehet, lehet-e és milyen gyakorlati célra felhasználni azokat?

A romok lényegükből következően elsősorban kulturális értéket jelentenek, hasznosságuk, ill. felhasználhatóságuk másodlagos szempont. Ha semmi gyakorlati szerepük sincs, akkor is hasznosak a történeti múlt megismerése, esztétikai élmények keltése, tudatformáló, szemléletet alakító hatásuk szempontjából. Ha gyakorlati felhasználásuk lehetőségéről beszélünk, akkor is elsősorban e kulturális szerepük előmozdítására gondolunk. A rom egyes részeinek beboltozás, lefedés, rekonstrukció stb. útján való felhasználásával lehetőség nyílik olyan igények kielégítésére, mint a rom őrzése, kezelése, kőtár, múzeum, kiállítás, kilátó, esetleg vendéglátás, turistaszállás, árusítás stb. Az ilyen jellegű felhasználás mellett az objektum rom-jellege elvileg nem változik meg. Bizonyos esetekben — különösen városok belterületén — egyes romok, archeológiai emlékek csak úgy tarthatók fenn, ha azokat valamely, mai célra készülő építménybe befoglaljuk, azzal funkcionálisan és formailag egyesítjük. Ilyen esetben a rom önálló jellege megszűnik ugyan, de műemléki értéke nem csökken, csak szervesen beépül egy nagyobb modern építészeti koncepcióba. A befoglalás tehát bizonyos mértékű szükségyszerűség, amikor a fejlődő élet, a település fejlődése során el kellene pusztítsa az archeológiai emléket, de ehelyett körülvéshi és beleilleszti az élet új kereteibe, természetesen megőrizve annak történelmi dokumentum mivoltát, ill. értékét.¹

Leginkább problematikus a gyakorlati felhasználás olyan esetben, amikor annak célja a rom eredeti tereinek, ill. tömegének visszaállítása modern szerkezetekkel. Bár elvileg a mai szerkezetek és anyagok alkalmazása mellett az eredeti maradványok tiszta érvényesülése ilyen esetben is biztosítható, a rom ilyen új életre keltése mégis mindig megfontolást kíván. Vitatható voltát

abban látjuk, hogy egyrészt általában nem szükségszerű, az élet által követelt beavatkozás, hanem mindig kissé öncélú és erőltetett, másrészt az így létrejött építmény bizonytalan műfajú, se nem rom, se nem mai épület, szemban a már említett két lehetőséggel, amikor vagy az egyik, vagy a másik jelleg határozottan dominál.

Hazánkban mindamellett a gyakorlati felhasználás mindegyik lehetőségére történtek kísérletek, hiszen csak újabb és újabb gondolatok felvetése és kielérelése biztosíthatja a tudomány haladását a műemlékvédelem területén is.

METHODISCHE PROBLEME DER RESTAURIERUNG VON BURGRUINEN

Der grösste Teil des Baudenkmal-Materials der ungarischen Vergangenheit aus der Zeit vor der Türkenherrschaft — also vor dem XVI. Jahrhundert — darunter die Mehrheit unserer Burgen, ist nur in der Form von Ruinen erhalten. Eben deshalb werfen die Aufgaben des Denkmalschutzes unserer Burgen in erster Linie Ruinenschutz-Probleme auf.

Bei der Übersicht des Themas untersuchen wir zuerst: welche Aufgaben in Hinsicht des Ruinenschutzes entstehen, welche allgemeine Prinzipien für deren Lösung zur Geltung kommen, endlich: welche richtigen Lösungen möglich sind, wenn wir die Kunstgattung und die Eigenheiten der Aufgaben berücksichtigen.

Die Ruinenschutz-Aufgaben gruppieren sich wesentlich um drei Fragen: *a)* die Konservierung der bestehenden Überreste, *b)* die Ergänzungen im Interesse der Erklärung der Ruine, *c)* die praktische Benützung der Ruine, bzw. ihrer Teile.

Diese drei Gruppen von Aufgaben machen sich meist gleichzeitig bemerklich und ihre Lösung kann auch verbunden sein. Bei der Auswahl der richtigen Lösung sind folgende allgemeine Standpunkte zu beachten: die Authentizität, das Mass der Hinzufügung, die Art und Weise der Hinzufügung.

Die Konservierung und die Bestandsicherung, diese primären Aufgaben des Ruinenschutzes sind prinzipiell auf drei Wegen zu lösen: *a)* Fixieren des bestehenden Zustandes ohne dessen Änderung, *b)* Schutz des bestehenden Zustandes mit darübergebauten oder hinzugefügten Mauerwerken, *c)* Schutz des bestehenden Zustandes durch Schutzbauten, bzw. Schutzdächer. Wir wenden diese drei Verfahren in der Praxis natürlich auch kombiniert an, es kann sogar die erklärende Ergänzung und die Benützung damit verbunden werden.

Das Mass der erklärenden Ergänzungen wird einerseits von den authentischen Stützpunkten, andererseits von der primären Forderung des durch Original-Überreste hervorgerufenen historischen Erlebnisses beschränkt. Das wird durch die richtige Auswahl der Proportionen alter und neuer Teile entschieden. Daraus folgt, dass solche Ergänzungen kein anderes Ziel beanspruchen dürfen, als Gedanken in Bewegung zu setzen, um die ideale Rekonstruktion in der Phantasie des Beschauers bei der Sicht des ursprünglichen fragmentarischen Objektes zu erleichtern. Bei den Ergänzungen können die fehlenden Teile aus gleicher oder abweichender Materie, mit gleichen oder abweichenden Formen ersetzt werden.

Das Wesen der ruinösen Baudenkmäler besteht darin, dass sie solche Bauüberreste sind, die ihre eigentliche Bestimmung verloren haben, zertrümmert wurden und ausser Gebrauch stehen. Die Aufgaben ihres Schutzes sind also in erster Linie: das Verhindern ihres weiteren Verfalls, sowie die Förderung ihrer Erkenntnis und ihres Verständnisses. Die Ruinen bedeuten ihrem Wesen nach in erster Linie kulturelle Werte, ihr Nutzen, bzw. ihr Gebrauch ist eine sekundäre Frage. Wenn sie überhaupt keine praktische Bestimmung haben, sind sie auch nützlich, vom Standpunkte der Kenntnis der historischen Vergangenheit, des ästhetischen Erlebnisses und ihrer bewusstseins- und anschauungsformenden Wirkung gesehen.